

situaci. Sní o zavedení trhu, aniž by se vytvořilo žádoucí tržní prostředí, pouhou změnou řízení podniku a vytvořením hospodářské demokracie, která se zpětně promítne do správy podniku. Je to stejné, jako očekávat, že vytvořením nových pravidel silničního provozu se nám automaticky zdokonalí konstrukce automobilů a zkvalitní přeprava. Odmítáním západních kritérií hospodářského vývoje připomíná Sviták ruské narodniky, kteří věřili, že Rusko se může vyhnout zavádění kapitalismu.

Vedle hospodářské reformy spatřuje další hlavní problém prohlubování demokracie u nás v oblasti zahraniční politiky. Do první linie řadí dekolonizaci, suverenitu a neutralitu Československa. Myšlenkou neutrality je fascinován již od roku 1968. Požadavek neutrálního, nezávislého československého státu s demokratickým politickým systémem a socialistickým hospodářstvím tvoří úhelné kameny programu demokratických socialistů, mezi než se Sviták počítá. Ovšem tento přístup, jakkoli v době pražského jara objevený a zásluhový, se dnes stává jen anachronickým návykem nostalgických revolucionářů. Svou další knihu nazval Sviták "Tobogán do Bolívie", aniž by však vyjasnil, kam by nás dovezl jím propagovaný karusel socialismu. Socialismus, pretendující na odstranění výdělečné otročké práce a vykořisťování vůbec, dosáhl jen uměle udržované

plné zaměstnanosti. Chtěl docílit vyšší výkonnosti a efektivnosti hospodářství, ale skončil u jakési zdeformované neefektivní kolektivní racionality. Chtěl plně osvobodit člověka, ale skončil u nepřírozeného a nefunkčního rovnostářství. Nezbyvá než si se Zdeňkem Vašíčkem ztěžka povzdechnout, že budoucnost už skutečně není to, co bývala (Přítomnost č. 5/90). Mezinárodní politická situace již těsně před plánovaným rozpuštěním vojenských struktur Varšavské smlouvy a po podpisu pařížské Charty pro novou Evropu ukončující studenou válku se radikálně změnila. Tuto změnu je třeba vzít na vědomí i v táboře socialistů.

V jednom ze svých interview zahrnutých do uvedené knihy Ivan Sviták řekl, že do sovětské náruče nás nezavedl Gottwald, ale Gottwald v koalici s Benešem, tedy koalice komunistů s liberály a přesvědčenými demokraty. Tato traumatizující zkušenost a poznání se staly zřejmě dominantními pro jeho celý další život. Je otevřeným odpůrcem jak komunismu, tak také liberalismu. V tomto duchu vyznívá i celá jeho kniha "Ztracené iluze". Žurnalisticky mistrně, bryskním esejistickým stylem a velmi důrazně v ní odmítá stejným dílem všechny pokusy o reformu komunismu, jako i liberální zásady politiky a svobodného trhu.

Viliam Horňák

Jan Pahl: Money and Marriage

London, MacMillan 1989, 215 s.

Ekonomika rodiny obvykle vychází z předpokladu, že rodina je ekonomická jednotka, uvnitř které jsou zdroje bezproblémově sdíleny a rovnoměrně rozdělovány. Téma finančního hospodaření v rodině bylo dosud sice jen málo frekventované, přesto se v posledních dvaceti letech podařilo zpochybnit zjednodušenou představu o tom, co se odehrává s financemi uvnitř rodiny a upozornit na to, že právě tyto otázky mají vcelku zásadní význam pro objasnění existujících nerovností v rodině. Výzkum problémových rodin, zejména postavení žen, které často strádaly v podmínkách tzv. sekundární chudoby, přivedl anglickou autorku Janu Pahl až ke zkou-

mání otázek finančního hospodaření v rodině. Argumentuje tím, že rozhodující je právě způsob nakládání s financemi v rodině - počínaje rozdělováním rodinného příjmu, rozhodováním o jeho alokaci, mírou participace partnerů na jeho užití. Kniha, která shrnuje výsledky její práce, okamžitě vzbudila velký ohlas. Mimořádný zájem o publikované údaje jen potvrdil dosavadní deficit jakýchkoli informací z této oblasti.

Devět kapitol knihy uvádí přehled historie finančního hospodaření rodiny a jeho legislativních úprav v průběhu vývoje Velké Británie. V literatuře posledních dvaceti let se často objevovaly nejružnější typologie finančního hospodaření rodiny. Jejich detailní prezentaci a kritickému zhodnocení prací převážně britské proveniencce je věnována

část, která vyústila ve formulaci vlastního konceptu a návrh originální typologie, která byla ověřována v průběhu empirického šetření na vzorku 102 britských domácností.

Projekt empirického výzkumu byl velkorysý. Rozpor mezi výsledky velkých šetření, která obvykle chápou rodinu jako celistvou jednotku a poskytují výsledky sice reprezentativní, ale omezených vypovídacích schopností, a zkušenostmi z malých kvalitativních sond, které tvoří opačný extrém, ovlivnil formulaci kompromisního řešení. Rozhodnutí získat maximum údajů o rodinných financích nesmírně zatížilo fázi realizace. Sedmičlenný sehraný tým tazatelů sbíral po dobu deseti měsíců informace v domácnostech. Jednak prostřednictvím rozhovoru s oběma partnery společně, jednak v oddělených rozhovorech.

Už pouhý podíl těch, kteří se šetření odmítli zúčastnit (48 %), potvrdil problémovost celého tématu a význam nalezení vhodné formy postupu. Získaný empirický materiál pak ukázal těžkosti jiného rázu. Zjistilo se, že téma rodinných financí není kupříkladu prakticky verbalizováno. Individuální zkušenost není konfrontována s okolím, není zpracována, chybí jako téma rozhovorů, v důsledku toho nemá v podstatě svůj slovník. Absentuje normativní dimenze alokace financí v rodině, respondenti mají problémy s reflexí motivace vlastního jednání, odpovědi jsou navíc zatíženy nestejnou subjektivní relevancí celého tématu i momentální situací rodiny (výpovědi ovlivňuje jak vztah respondenta k tématu financí, tak význam hospodaření v rodině, který se pohybuje od hlavního zdroje tenzí a konfliktů až po poměrně marginální záležitost). Tím se ovšem zpochybňuje celý předem připravený způsob typologie. Fungování všech typů má v realitě mnoho podob. Zařazování do jednotlivých typů je navíc velmi problematické. Typologie alokačních systémů zahrnuje totiž velmi odlišná uspořádání rodinných financí, v realitě se jednotlivé typy navzájem prolínají.

Konstrukce typologie navazuje na předchozí výzkumy a jimi používaná dvě hlavní kritéria identifikace systému alokace finančních zdrojů – jednak rozsah přístupu k hlavnímu zdroji peněz, jednak rozsah odpověd-

nosti za vedení rodinných rozpočtů. Výsledkem je rozlišení čtyř základních typů:

"Wife management", reprezentuje domácnosti, kde žena je zároveň jediným správcem i zodpovědným činitelem rodinných financí. Muž zpravidla odevzdává výplatu ženě, ponechává si pouze částku pro své osobní výdaje. "Allowance system" charakterizuje rodiny, kde partneři mají oddělené sféry odpovědnosti. K hlavnímu zdroji peněz má přístup pouze muž, žena disponuje částkou, kterou jí partner poskytuje pravidelně na úhradu dohodnutých výdajů. Nejčastější "pooling system" nerozlišuje "moje" a "tvoje" peníze, partneři mají společný účet, s nímž oba disponují, mají stejný přístup k finančním zdrojům a víceméně sdílené odpovědnosti za jednotlivé výdaje. "Independent management system" charakterizuje způsob zcela odděleného hospodaření s individuálním příjmem každého z partnerů za vymezených kompetencí pro jednotlivé výdaje, zaručující pocit nezávislosti.

Autorka si je dobře vědoma toho, na jak tenkém ledě se pohybuje každý, kdo se dotkne tématu tak citlivého, jako je hospodaření s penězi v rodině. Celá kniha je protkána úvahami a pochybnostmi i anticipacemi možných námitek kritických čtenářů.

Problematická je totiž už počáteční úvaha, opírající se při conceptualizaci o rozlišení dvou základních pojmů hospodaření rodiny, control a management. To, co se po těžkopádném snažení přece jen podaří ve formě myšlenkového konstruktů, umožňujícího rozlišit oba pojmy, je silně zpochybněno při přechodu do empirické roviny a v konfrontaci s každodenním životem, vnímáním a interpretací respondentů.

Obtíže se zařazováním domácností do jednotlivých typů poznamenaly i samotnou fází analýzy jejich výskytu v populaci. Analyticky nečisté kategorie komplikovaly propočty korelací a celkový výklad modelů, kterému je věnována kapitola knihy, odpovídající na otázku, proč jsou finance v rodinách organizovány rozličnými způsoby. Možných vysvětlení se nabízí celá řada, od praktických (otevřící doba banky, denní režim partnerů apod.), přes psychologické (spojené s rozdíly v osobnostech, temperamentu, pečlivosti ve vztahu k penězům), sociálně ekonomické

(úroveň příjmů, věk, fáze životního cyklu) až po ideologické a kulturní (rovnost či nerovnost partnerů v rodině, lokální, náboženské souvislosti apod.).

Analýzy vedly ke zjištění, že při organizaci hospodaření s penězi mají převahu důvody praktické a psychologické. Ovšem různé proměnné jsou signifikantní za různých okolností. Všechny dimenze možných motivací jsou navzájem propojeny, takže významnou roli kupříkladu sehrává výše rodinného příjmu. Na nejnižší úrovni příjmů je to zpravidla žena, kdo spravuje i řídí rodinné finance, čím vyšší úroveň příjmů, tím se obě složky hospodaření vzdalují a zároveň nabývá na významu zdroj příjmů. Tam, kde je jediným výdělečně činným v rodině muž, zpravidla rozhoduje o vynakládání prostředků, ovšem výslednou realizaci přenechává ženě. Čím větší podíl na příjmu má žena, tím více participuje i na rozhodování.

Vzájemná informovanost partnerů o výši příjmu závisí zejména na tom, zda se jedná o příjem z hlavního zaměstnání, z vedlejší činnosti či z černé ekonomiky. Zatímco neznalost výše příjmu z hlavního zaměstnání partnera je způsobena zpravidla malým zájmem tuto informaci si opatřit, dodatečný příjem je častěji záměrně před druhým partnerem utajován.

Příjem je v zásadě vnímán jako sdílený, určený rodině, nikoli příjemci samotnému. U příjmu muže se na tom shodují obvykle oba

partneři. Ovšem příjem ženy je ze strany muže častěji interpretován jako její vlastní, určený pro krytí vlastních potřeb, i když fakticky je obvykle určen na provoz domácnosti.

Snaha o pochopení finančních stránek hospodaření domácnosti otevírá řadu dalších otázek, týkajících se nejen vztahu control a management, ale i vztahu moci a odpovědnosti apod. Ukázalo se, že odpovědnost za rodinné finance je diferencována podle pohlaví. Ženy cítí častěji než muži potřebu zdůvodňovat partnerovi své výdaje, muži zpravidla více vynakládají na své osobní potřeby.

Velký význam pro rozhodování v oblasti rodinné politiky má kapitola věnovaná důsledkům opatření v oblasti podpory závislých dětí v rodině a rodinných příspěvků. Výsledky analýz pouze potvrdily celkovou myšlenku, zpochybňující rovnoměrné sdílení a redistribuci zdrojů v rodině. Ukazuje se, že otázka příjemce podpor není jen otázkou formální. Sociální příjem má kupříkladu větší vliv na životní standard dětí tehdy, disponuje-li s ním matka.

Přínos recenzované knihy nejlépe dokládá ohlas (množství citací a odkazů), jakého se dostalo za krátký čas po vydání použité typologii hospodaření domácnosti. Každá nově vydaná kniha o ekonomice domácnosti ovšem na druhé straně jen zdůrazňuje deficit jakýchkoli prací na podobné téma u nás.

Zuzana Miková

Ivan Szelenyi et al.: Socialist Entrepreneurs. Embourgeoisement in Rural Hungary (Socialističtí podnikatelé. Zburžoaznění v rurálním Maďarsku).

The University of Wisconsin Press, Madison 1988.

Maďarský sociolog Ivan Szelenyi, žijící nyní v USA, se od počátku 70. let zabýval problematikou transformace společenských systémů ve střední a východní Evropě. Navrhl a uskutečnil několik výzkumů zaměřených na jednotlivé aspekty této problematiky, např. výzkum postavení inteligence v socialistických zemích nebo

v současnosti připravovaný výzkum pohybu elit v postkomunistické společnosti.

Knihy "Socialističtí podnikatelé" sice byla dokončena v roce 1986 a vydána o 2 roky později, ale prezentuje výsledky prvního z této řady výzkumných projektů, zahájeného v roce 1971. Szelenyi byl k tomuto výzkumu inspirován specifickými rysy procesu poválečné industrializace v Maďarsku a v některých dalších evropských socialistických zemích. Podurbanizací (underurbanization) populace, tj. faktem, že podíl lidí zaměstnaných v průmyslu rostl rychleji než podíl městského obyvatelstva, takže se zvyšoval počet obyvatel venkova dojíždějících za prací do měst, a skuteností, že tito rolníci dělníci (peasant workers) dokázali na první